

חדשות מן ההרודיון

מציאתו של קבר הורדוס בהרודיון מסמנת את שיאו של מאמץ מתמשך שהביא לגילויים ארכיאולוגיים מרתקים: תיאטרון מפואר, הר מלאכותי ומדרגות מונומנטליות. אבנים מספרות

כתבו: פרופ' אהוד נצר, יעקב קלמן, רועי פורת ורחל צ'אצ'י

ערים ובניינים בשמות השליטים וידידיו ברומא, ובשם בני משפחתו) את שמו לאתר זה בלבד.

ארמון, מבצר ומונומנט

הארמון על ההר והרודיון התחתית משתרעים יחדיו על כ־250 דונם: המבנה בראש ההר היווה בניין ייחודי - שילוב של ארמון, מבצר ומונומנט, שאותו ניתן היה לראות בנקל מסביבות ירושלים. הרודיון התחתית כללה בריכה מוקפת גנים ועזרות עמודים (מכלול הבריכה), אגפים סובבים, אגף ארמון ענק למרגלות ההר ("הארמון הגדול" שרובו שדוד) ואת אחוזת קברו של המלך. כל המכלול הגדול הזה היה בנוי על פי מערכת כיוונים אחת, צפון-דרום ומזרח-מערב, פרי תכנון וביצוע קפדני.

לאחר מותו של הורדוס בשנת 4 לפנה"ס שלט במקום ארכילאוס, בנו ויורשו, אשר הוגלה עשר שנים לאחר מכן, על ידי הרומאים, שהחזיקו במקום מאז ועד למרד הראשון של היהודים (בשנת 66 לספירה).

מורדי המרד הראשון ברומאים שהו כאן כשבע שנים עד שנכנעו לצבא הרומי. בחפירות נמצאו עדויות רבות למצור שהיה כאן בסוף המרד (אבני דרדור היו חלק מן הנשק "הכבד" של המתגוננים וליד מבנה הקופה מצוי גל של אבני הדרדור שנאספו מדרום-מזרח להר).

במרד השני ברומאים הגיעו לכאן אנשיו של בר כוכבא והתבצרו בארמון המבצר שכבר היה הרוס בחלקו. פרט לשרידים באתר, נמצאה עדות לפעילותם בהרודיון אף באגרות שנמצאו בוואדי מורבעאת שבמדבר יהודה.

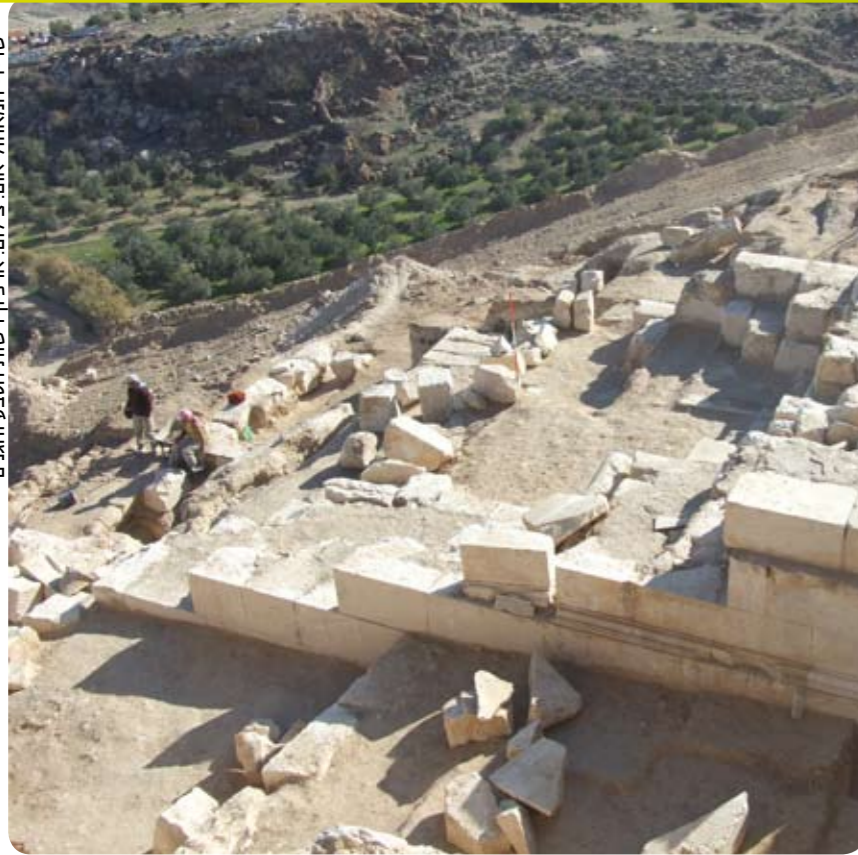
הרודיון. צילום: דורון ניסים, רשות הטבע והגנים

בעקבות קברו של הורדוס

חלקו הארי של ארמון מבצר ההר נחפר בשנים 67-1962 על ידי משלחת ובראשה האב וירג'יליו קורבו מבית הספר הפרנציסקני למקרא, בעיר העתיקה בירושלים. לעומת זאת, המערכת המשלבת בורות מים מימי הורדוס ומנהרות מימי בר כוכבא אשר מצויה בבטן ההר, נסקרה ונלמדה על ידי משלחת החפירות של האוניברסיטה העברית, יחד עם בית ספר שדה בכפר עציון, בשנים 75-1973. את החפירות הנרחבות ביותר בהרודיון, שתחילתן בשנת 1972 ואשר החלו בלימוד ובחשיפת הרודיון התחתית, יזם וניהל פרופ' אהוד נצר מטעם המכון לארכיאולוגיה של האוניברסיטה העברית. המחקר נמשך בפועל ללא הפסקה עד היום, אלא שבתקופות האינתיפאדה העבודה בשדה לא התקיימה.

מאמץ רב הושקע על ידי משלחת האוניברסיטה העברית בניסיון לאתר את קברו של הורדוס בחלק המזרחי של הרודיון התחתית, בין מכלול הבריכה והארמון הגדול. תחילתו של החיפוש התפתח בפועל, מתוך לימוד בניין שניצב בקצהו המערבי של משטח מעשה ידי אדם שקרוי "המסלול" (30x350 מ' ממדיו). כאן נחשף אולם גדול בעל קירות עבים, מוקף גומחות בין עמודים אחוזים, אשר בתחילה נחשב למאוזוליאום (מבנה קבורה מפואר) של הורדוס. (כיום אנו מפרשים בניין זה כטרקלין לסעודות הבראה). בהמשך, עם גילוי קבוצת אבנים מפוארות בעיטור ששימש לרוב בחזיתות של קברים מימי הבית השני, החל חיפוש אינטנסיבי אחר מקורן, מתוך השערה כי כאן יימצא הקבר. במהלך החיפוש נחשפו: כנסייה ביזאנטית שכולה נבנתה מן האבנים המפוארות, אך בשימוש משני; מקווה טהרה גדול, וכן יסודות של

שרידי המאוזוליאום. צילום: אריכון רשות הטבע והגנים

הארמון על ההר והרודיון התחתית משתרעים יחדיו על כ־250 דונם: המבנה בראש ההר היווה בניין ייחודי - שילוב של ארמון, מבצר ומונומנט, שאותו ניתן היה לראות בנקל מסביבות ירושלים

של מבנה מבואה ובצדס מקווה טהרה שפורקו לשם הקמת אחוזת הקבר. עלינו לזכור כי כל מטרת ההקמה של הרודיון נבעה מן הצורך למלא אחר התחייבותו של המלך - להיקבר באותו מקום. אין פליאה על כך, כי במשך כ־24 שנות בניינו וקיומו של ההרודיון ועד למותו של הורדוס, שינה המלך הבנאי, כפי הנראה פעמיים, את דעתו לגבי דרך, מקום, וצורת הקבורה.

גילוי המאוזוליאום

דומה כי כשהלך הורדוס והזדקן, החליט להיקבר לא באחוזת הקבר בהרודיון תחתית ולא במערה, כפי שככל הנראה תוכנן מלכתחילה, אלא הפעם בצורת מאוזוליאום על גבי המדרון הצפון-מזרחי של ההר. הוא נמנע מלבנות את קברו בתוך או בסמוך לארמון המבצר, כדי שגם יורשיו וצאצאיו יוכלו להמשיך להתגורר בו (על פי דיני הדת היהודית, אם היה עושה זאת, הבניין היה טמא). המאוזוליאום,

מבנה בן שלושה חדרים, שממנו נלקחו ככל הנראה האבנים המפוארות. אפשר שכאן, במבנה זה בן שלושת החדרים, אמורה הייתה להיות המבואה אל הקבר בטרם הוחלט על הקמת המאוזוליאום על מדרון ההר. זאת בדומה למבואות קברים רבים מימי בית שני, כמו קברי המלכים שבירושלים. למבנים אלה מצטרף המסלול אשר הוקם כדי לשמש את טקס ההלוויה של הורדוס שנערך בהשתתפות בני משפחתו, שומרי ראשו וכל הצבא (כפי שמתאר במפורט יוסף בן מתתיהו). את כלל המבנים הללו גם יחד ניתן להגדיר כ"אחוזת הקבר" בהרודיון תחתית. השטח הנדון, שבין מכלול הבריכה והארמון הגדול כוסה בפועל כולו, בצפיפות מרובה, על ידי מבנים מן התקופה הביזנטית. חשוב לציין כי מתחתם נחשפו לא רק שרידי "אחוזת הקבר" אלא גם שרידים משלב קודם בתוכנית הקבורה של הורדוס - יסודות

קירות החדר הגדול בתיאטרון. צילום: אוכיון רשות הטבע והגנים

האדמדם על ההר. צילום: אוכיון רשות הטבע והגנים

שני בקומה הריבועית, ושלישי, קטן יותר, בקומה העגולה. בחדרים אלה הוצבו הסרקופגים (ארונות הקבורה) ששבריהם נתגלו במהלך החפירות. מבין שלושת הסרקופגים שנתגלו האחד אדמדם ומעוט - ככל הנראה ארונו של הורדוס - אשר נותץ במכוון ושבריו נמצאו פזורים בין חורבות המבנה. שני האחרים, בגוון לבן (האחד מהם מעוט), הופלו מתוך המאוזוליאום עוד בטרם פורק, והתרסקו על פני הקרקע, בצדו. שניהם נועדו, ככל הנראה, לבני משפחתו (אפשר כי אחד מהם היה שייך לאשתו החמישית, מלתקי, אמו של ארכילאוס).

תיאטרון קטן ומפואר

לבניית מצבת הקבורה קדמה, קרוב לוודאי, הקמת תיאטרון שנחשף ממערב לקבר במהלך שנת 2008, מעברו השני של גרם המדרגות המונומנטלי. זהו תיאטרון קטן אך מפואר, שנועד להנעים את זמנם של האורחים הרבים ששהו באתר במרבית עונות השנה, מלבד בחורף, וכן של תושבי הקבע של האתר. אזור המושבים העגול למחצה (כ־32 מטרים קוטר), הכיל כמה מאות צופים, זאת בניגוד לכ־3,000 צופים בתיאטרון שהורדוס הקים בקיסריה. גולת הכותרת של התיאטרון נחשפה בראש אזור המושבים (קוויאה). כאן נתגלתה קבוצת חדרים, שהאמצעי והגדול מביניהם (8x7 מטרים גודלו), אשר היה פתוח כולו אל הבמה, שימש כמעין תא פרטי (לוגיה באיטלקית), עבור המלך וידידיו, בעת שצפו במופעים. כל קירות החדר הגדול עוטרו בציורים בטכניקת הסקו - ציור על טיח יבש (בניגוד לפרסקו, ציור על טיח רטוב) ובשילוב עם סטוקו (טיח מכור) ובביצוע מושלם. בין הציורים יש לציין שורת חלונות מהם נשקפים מראות טבע וכפר הכוללים מבנים, עצים, סלעים ובעלי חיים. הן הדגמים והן רמת הציור מצביעים בברור לא רק על כך שהאמנים הגיעו מהעיר רומא או מסביבות מפרץ נפולי,

יותר מ־70 אלף מבקרים
לאחרונה החל מאמץ, על ידי הרשויות הנוגעות בדבר, לשדרג מבחינה תיירותית את חלקו העליון של האתר, ארמון מבצר ההר ומורדותיו. השרידים המרשימים על ראש ההר, שמרביתם נחשפו עוד לפני 40-45 שנה, מחייבים עבודות שימור וחזוק רבות. יש לקוות כי גם חלקו השני של האתר הנרחב - הרודיון התחתית - יחזור למעגל הפיתוח כגן לאומי (כמו גם המחקר), פעילות שהחלה בתנופה בשנות ה־80 אך נפסקה בעקבות אירועי האינתיפאדה. באותן שנים עלה מספר המבקרים באתר, מדי שנה, על 200,000 (כיום כ־70,000) ואין כל סיבה שהמספר בעתיד לא יגדל עוד בהרבה.

ארונו של הורדוס. מעוט ואדמדם. צילום: אוכיון רשות הטבע והגנים

מבין שלושת הסרקופגים שנתגלו האחד אדמדם ומעוט - ככל הנראה ארונו של הורדוס - אשר נותץ במכוון ושבריו נמצאו פזורים בין חורבות המבנה

שמקורם במחצבה. בשלב זה של הקמת ההר, מכל מקום, החליט הורדוס על פירוק התיאטרון, שרבות מאבניו (בעיקר הספסלים) שולבו בגרם המדרגות החדש. את שרידי התיאטרון, לאחר פירוקו, כיסה העפר ואבנים משרידי המבנה, אשר השתלבו בצורת החרוט הענק. לא זו בלבד שבחפירות האחרונות נחשף מקום קברו של הורדוס, התגלה התיאטרון הייחודי, והסתבר כי המדרגות המונומנטליות וההר המלאכותי נבנו ממש ערב מותו של הורדוס - אלא שהתמונה הכללית של הרודיון העומדת בפנינו היא עתה שלמה ומגוונת יותר. מכיוון שמן המקורות עולה בברור כי האתר הייחודי נבנה באזור מדברי הרחק מן הבירה, כדי לשמש מעין מעטפת חיה למקום קברו של המלך, הרי גילויה של מצבת הקבורה והסרקופגים מאשרים את הנאמר בכתובים ומצדיקים את הקמת הארמון הענק, שלולא המחוייבות להיקבר במקום לא היה נבנה כאן.

משמש כיום ליציאת המבקרים מן המערכת התת קרקעית.

בניית ההר המלאכותי
במהלך החפירות האחרונות התברר כי ההר המלאכותי וגרם המדרגות המונומנטליות לא נבנו עם תחילת הקמתו של הרודיון (בין השנים 28-25 לפנה"ס, ככל הנראה) אלא זמן קצר לפני מותו של הורדוס (שנת 4 לפנה"ס), לאחר שהמאוזוליאום כבר עמד על כנו. המדרגות המונומנטליות נבנו כדי להשלים את מערך ההלוויה, וההר נבנה על מנת ליצור מונומנט מרשים דמוי־חרוט (מעין מצבה). גרם המדרגות, שאורכו כ־120 מטרים, נבנה על גבי מסד ברוחב של 6.5 מטרים ובגובה של כ־4 מטרים, אשר הסתיים בתחום ההר המלאכותי, בפרוזדור שיוצב בעזרת מערכת קשתות. ההר המלאכותי, כפי שהתברר במהלך החפירות האחרונות, הורכב משתי שכבות: שכבת עפר וחצץ ומעליה שכבת אבנים קטנות ובינוניות